

TIBORI SZABÓ ZOLTÁN

HOGYAN LETT POMOGÁTS BÉLÁBÓL „KÖVETELŐZŐ FUNDAMENTALISTA”?

■ Pomogáts Bélát viszonylag későn, 1990-ben ismertem meg. És nem is 1990 januárjának végén, amikor nyolcéves kiltás után végre ismét Erdélybe látogatható, hanem valamikor tavasz végén, a rendszerváltás utáni első magyarországi szabad választások után néhány héttel. Véleményével, nézeteivel viszont már januári kolozsvári látogatása során megismerkedtem, az akkor Kántor Lászlónak adott rádióinterjúból, amelynek a teljes szövegét Kolozsvár napilapja, a *Szabadság* közreadta.¹

A neves budapesti irodalomtörténésznek akkor már több erdélyi vonatkozású könyve jelent meg, és többkötetnyi Erdéllyel kapcsolatos anyag várt íróasztalfiókjában a kiadásra. Az interjúból beismerte, hogy a határok megnyitását követően sem látja teljesen felhőtlennek a Magyarország és Románia közötti kapcsolatokat, a korábbi évek ugyanis mérhetetlen rombolást végeztek az erdélyi magyar kultúrában és civilizációban, de a magyar–román kapcsolatok terén nemkülönben. Bizakodásának adott hangot, hogy a kapcsolatok újjászerveződnek, és „természetes európai rendszerű kapcsolat jön létre mind a magyarországi és az erdélyi magyar irodalom, mind a magyar és a román irodalom, illetve kultúra között”. Elmondta, természetesnek tartja, hogy „az erdélyi magyar irodalom, amely a magyar nemzeti irodalom részét képezi, teljesen otthon és jelen legyen az egyetemes magyar szellemi életben, tehát nemcsak a magyarországi, hanem az egész Kárpát-medence szellemi életében és a nagyvilágon szétszóródott magyar szellemi műhelyekben is”. És reményét fejezte ki, hogy újjászerveződnek a magyar–román szellemi kapcsolatok is, mert „a dialógust újjá kell szőni”, egy ilyen párbeszédnek ugyanis „nagy jövője, lehetőségei vannak”.

A *Szabadság* arról is hírt adott később,² hogy Pomogáts Béla – Mircea Dines-

cuval, Ioan Alexandruval, Dan Petrescuval, Smaranda Enacheval, Gabriel Liiceanuval, Domokos Gézával, Cs. Gyimesi Évával, Kányádi Sándorral, Demény Lajossal, Pálfalvi Attilával, Tabajdi Csabával, Csoóri Sándorral, Cseres Tiborral, Bodor Pállal, Köteles Pállal és Tamás Gáspár Miklóssal együtt – kiemelt résztvevője volt az 1990 márciusában (éppen a véres marosvásárhelyi konfliktus napjaiban), Budapesten rendezett magyar–román értelmiségis kollokviumnak.

A szomorú vásárhelyi hírek dacára, a résztvevők megállapodtak abban, hogy a két kultúra és nép között nincsenek olyan mély ellentétek, amelyeket ne lehessen áthidalni normális egymás mellett élés és mindkét fél zavartalan fejlődése révén. Abban is megegyeztek, hogy a határokkal kapcsolatos bármilyen vitát kizárnak, s cserében „a határok semlegesítését”, légiesítését, az emberi és polgári, egyéni és kollektív jogok biztosítását, a nemzetiségek békés egymás mellett élését szorgalmazták. A résztvevők azt is javasolták, hogy az emberi jogok egyetemes nyilatkozatát és a helsinki záróokmányt figyelembe véve, más keleti országok szakértőivel karöltve, dolgozzák ki a kisebbségek jogaira vonatkozó demokratikus chartát. A véres marosvásárhelyi események kapcsán a résztvevők felhívást intéztek valamennyi társadalmi és politikai erőhöz, hogy tanúsítsanak felelősségérzetet, mértéktartást és józanságot, a megbékélés és az egyetértés megnyilvánulásaival válaszolva a viszálykeltésre.

Pomogáts Béla mindezt nagyon komolyan gondolta, és e célkitűzések mellett a továbbiakban is rendkívül következetesen kiállt. Amikor a *Régió* című kisebbségtudományi szemle első számait az erdélyi közönségnek 1990 nyarán bemutatta, Beke György fontosnak tartotta kiemelni a lap által közölt Pomogáts-tanulmányt, amely a magyar irodalom

egységének tételéből³ kiindulva az ebből következő feladatokat vette számba.⁴ Ugyanakkor tarthatatlannak minősítette azokat az 1989 előtti nézeteket, amelyek a kisebbségi magyar irodalmak teljes „különfejlődését” hangoztatták, és úgy vélte, hogy a szóban forgó elmélet – az egyes kisebbségi irodalmak sajátos jegyeinek túlhangsúlyozásával – az identitástudat módszeres lerombolását segítette elő, az erőszakolt beolvadást és a teljes kiszolgáltatottságot. Pomogáts megítélése szerint a végbement politikai változások közlítették a magyarság kulturális egységének helyreállítását, éppen ezért a jövőben nem lehet beérni „a nemzeti irodalom elvi és lényegi egységének deklarálásával, hanem a következő évtizedben létre kell hozni az irodalmi intézmények legszorosabb kapcsolatát és együttműködését is”.

Amikor 1991 tavaszán Pomogáts Béla a kolozsvári *Szabadság* napilap szerkesztőségébe látogatott, Gál Máriának adott interjújában⁵ Szabó Dezső és Nyíró József irodalmi tevékenységének megítélésével kapcsolatosan rámutatott: Kelet-Közép-Európában a lengyelek, a szlovákok, a magyarok, a románok történelmi okok folytán mind „frusztrált nemzeti érzésűek voltak”. Úgy vélte, a nemzeté válás folyamata, a nemzeti identitás felépítése rengeteg frusztrációt, lelki zavart okozott. Ezek a népek teljes értékű nemzetekké akartak válni, s ennél fogva az a nacionalizmus, amely Franciaországban a 19. században dominált, térségünkben a századelőn jelentkezett. Kifejtette: „A 20. századi, viharos nemzeté válás akadályozó körülmények között történt meg. Ennek következtében nagyon felerősödött a nemzeti érzésnek egy kizárólagosságot jelentő változata, ami idegengyűlölettel, intoleranciával, adott esetben antiszemitizmussal, diktatórikus hajlamokkal, nemzeti mítoszokkal járt együtt. Azt hiszem, hogy az értelmiség, amely hagyományosan itt, ebben a térségben is a nemzeté válás motorja volt, eltévedt a szélsőjobb vagy a kifejezetten fasiszta ideológiákhoz.” Pomogáts Béla arra a következtetésre jutott, hogy napjaink Kelet-Közép-Európájában két nagy szerep és ennek megfelelő két nagy játéktér alakult ki. „Az első: ezek a nemzetek szerezzék vissza a kommunista hatalom által lebontott vagy megsértett identitásukat. A második: hogy megtörténjen végre az a modernizációs folyamat, amely Nyugat-Euró-

pában a XIX. században ment végbe. Az identitás újólagos felépítése és a modernizáció sok esetben ellentétbe kerül egymással.”

Az interjú második részében⁶ Gál Mária a közép-európai térség nyugati betagozódás-esélyeiről kérdezte alanyát. Pomogáts Béla a Nyugat és Kelet között létező „Köztes-Európa” léte és létjogosultsága, továbbá nyugati hivatása mellett tett hitet, és ebben a vonatkozásban leszögezte, hogy Erdély mint a történelmi Magyarország alkotórésze teljes mértékben ahhoz a közép-európai régióhoz tartozott, amelynek kultúráját, hagyományait a nyugat-európai hagyományok határozták meg. Szerinte radikális változás 1945 után állt be, amikor a bukaresti kommunista hatalom Erdélyt teljes mértékben megpróbálta átalakítani, a délkelet-európai kultúra határai közé beilleszteni. Felhívta a figyelmet arra, hogy „Románia tragédiája lesz, ha nem ismeri fel a maga érdekelttségét abban, hogy ne a harmadik világhoz, hanem Európához kapcsolódjon. Vagyis: a politikai-kulturális-gazdasági-erkölcsi válságból ne egy délkelet-európai vagy közel-keleti politikai-erkölcsi kultúra vállalásával próbáljon kilábalni.” Pomogáts Béla hozzátette: tisztában van azzal, hogy könnyebb kiépíteni az európai közösségi formákat olyan országok között, amelyek között nincs nemzeti vita, viszont annál nehezebb például Románia és Magyarország között. Ezzel kapcsolatban így fogalmazott: „Amíg az erdélyi magyarság sorsa nem rendeződik, amíg nem lesz meg a lehetőség, hogy kollektív jogai alapján saját sorsát irányítsa, addig nem lehet felépíteni a román-magyar szolidaritás kulturális-erkölcsi rendszerét. A román államnak lenne egy olyan lehetősége, hogy Európába vezető útját Erdélyben találja meg.”

Pomogáts Béla kezdte lassan újra otthon érezni magát Erdélyben, ahol az évek során számos rendezvényt megtisztelt a jelenlétével. Mikor milyen minőségében. Volt, amikor az Anyanyelvi Konferencia elnökeként érkezett, volt, amikor irodalomtörténészként, más alkalommal pedig a Piarista Diákszövetség vezetőjeként.⁷ A látogatások alkalmával éjszakába nyúló eszmecsereik idővel baráti viszonyná nemesedtek, és Pomogáts Béla fokozatosan a *Szabadság* egyik fontos munkatársává vált. Emlékszem, a *Szabadság* az első Pomogáts-esszéjét 1993 tavaszán közölte,

és az a kisebbségi magyar polgárosodás esélyeiről szól, „Budapestről nézve”.⁸ Az írás olyan cselekvési programot tárt az erdélyi magyarság elé, amelyhez kötelező módon viszonyulni kellett, nem csoda tehát, hogy arra az olvasók nagy többsége felfigyelt. Szó volt benne bőven a polgárosodásnak a nemzeti identitás megerősítését előidéző hatásairól, a kisebbségi politizálás eszközeiről, a személyes ellentétek visszaszorításának szükségéről, a gazdaság és a kultúra fejlesztésének fontosságáról, akárcsak az anyaországi támogatásrendszeréről és az autonómiáról, nem kerülve meg a közös felelősség kérdéskörét sem.

Két hónappal később – és valójában három évvel korábban, mint ahogyan az a magyar–román viszonylatban megtörtént – Pomogáts Béla az államközi alapszerződések kérdéséről értekezett, mégpedig a kisebbségvédelem és a nemzetközi kapcsolatok tágabb keretei között.⁹ Szóba kerültek a nemzetállami törekvések és a nemzeti stratégiák alapvető kérdései, amelyeket a szerző a politikai realitásokkal ütköztetett. Néhány héttel később pedig azt vette górcső alá, hogy a 20. század végén miképpen alakulnak a magyarság európai sorsának a kilátásai, hangsúlyosan a magyar–román kapcsolatok múltjából és a két nép sorsközösségéből kiindulva.¹⁰

Pomogáts Béla gondolatait egyfelől talán éppen az a távolság tette kristálytisztává, amely Budapest és Erdély között földrajzilag létezik, másfelől pedig a nemzetpolitikussá lett irodalomtudós hatalmas ismeretanyaga. Tény, hogy írásai visszhangot keltettek Erdélyben, és ez nem csupán az értelmiségiek sorában, de széles körben is ismertté tette a nevét. Amire, persze, a román hatalom is felfigyelt.

1995 őszén, amikor a magyar–román alapszerződés megkötése mindkét fél számára nemzetközi feladattá vált, Ion Iliescu román államelnök terjedelmes interjút adott a budapesti *Magyar Nemzet* napilapnak a két nemzet kölcsönös kiengesztelődését sürgetve. Iliescu annak a megbékélési tervzetnek az előnyeit ecsetelte, amelyet hivatalos formában a magyar kormány is elküldött. Pomogáts Béla – aki akkor már a Magyar Írószövetség elnöke volt – a *Szabadság* hasábjain válaszolt Ion Iliescunak.¹¹ Már kezdetben kijelentette, hogy a magyar–román megbékélés ügye rendszerint akkor kerül napirendre, amikor a két nemzet között

komoly érdeellentétek és feszültségek vannak. Így volt ez 1849-ben, az első világháború idején, majd a második világhétség végén is. Megbékélési tervzetek tehát szép számmal voltak, s rendre irattárba is kerültek, mert „nem számoltak kellő mértékben a másik fél érdekeivel”. 1918 után többnyire a magyarság elemi érdekeivel és kívánságaival nem számoltak, „mert a lényeges kérdésekkel sohasem kívántak szembesülni, ezeket mindig megkerülték, és többnyire elmerültek a politikai retorika frázisai között”. „Alighanem ez a helyzet most Iliescu elnök megbékélési tervzetével is” – írta Pomogáts, aki úgy vélte, az igazi kérdés abban áll, hogy „a trianoni rendezés következményeit miként lehetne enyhíteni vagy legalább elfogadhatóvá és eltűrhetővé tenni, azaz miként lehetne ezen a téren létrehozni valamilyen magyar–román kompromisszumot”. Olyan kompromisszumra gondolt, „amely megfelel Magyarországnak és Romániának, és természetesen elfogadható az erdélyi magyarság számára is”, mert „az erdélyi magyarság ennek a megbékélési folyamatnak nem egyszerűen a tárgya, hanem az alanya, mégpedig az elsőrendű alanya”.

Pomogáts Béla leszögezte: a román állam 1918 után folyamatosan olyan politikát követett, amelynek stratégiai célja az elért területi terjeszkedés etnikai és kulturális konszolidációja volt, vagyis asszimilálni kívánta és ennek érdekében politikai és kulturális elnyomásnak vetette alá a bekebelezett nem román népet, mindenekelőtt az erdélyi magyarokat. Kifejtette, hogy ezzel a nagyromán „nemzetállami” és „etnokrata” stratégiával szemben állt az a budapesti stratégia, amely a trianoni rendezés katasztrofális következményeinek felszámolására vagy legalább enyhítésére törekedett. „Ez a stratégia korábban az erdélyi terület etnikai arányokat követő megosztását kívánta elérni, majd miután ez a tulajdonképpen jogosult törekvés a második világháború végétével látványos kudarcot szenvedett, sok évtizedes tétlenség és hallgatás után az erdélyi magyarok autonómiájának legalább részleges elérését tűzte ki céljául. Ennek az autonómiának szükséges voltában valamennyi magyarországi politikai erő egyetért” – hangsúlyozta a szerző.

Éppen ezért úgy értékelte, hogy a román államfő által megfogalmazott megbékélési tervzet azért tekinthető alapve-

tően hibásnak és alkalmatlannak, mert „nem a két történelmi stratégia: az alapvető román és magyar stratégiák kompromisszumát javasolja, hanem megint beéri retorikai fordulatokkal, szép szavakkal és tartalmatlan ígéretekkel”. Pomogáts levonta a következtetést: „a Bukarestből érkezett magyar-román megbékélési tervezet ezért történelmileg eleve kudarcra van ítélve, és nem érzem különösebb jós-tehetségnek magam, ha azt mondom, hogy nemsokára ez a tervezet is a diplomáciai irattárak csendesen porosodó polcaira kerül”. Végül pedig felszólította a román elnököt és a román politikusokat, hogy „a pusztán retorikailag érzékelhető szavak után” térjenek végre vissza a valóság vizsgálatához, és azokra a kérdésekre kísérleljenek meg választ találni, „amelyeket a valóság vet fel”. Álljanak tehát elő olyan kompromisszumos javaslattal, „amely valódi megbékélést hozhat a két szomszédos, történelmileg együttélésre utalt nép számára”. Ehhez, alapként, Pomogáts Béla a gyulafehérvári határozat pontjait ajánlotta Iliescu elnök figyelmébe, amelyek értelmében fogadja el az európai szervezeteknek a kisebbségek kezelésére irányuló javaslatait és az erdélyi magyarság autonómiájának gondolatát.

Az írás Bukarestben kiütötte a biztositókat, s ennek következtében Traian Chebelev, a román elnök szóvivője éles kirohanást intézett Pomogáts Béla ellen.¹² Chebelev durván visszautasította Pomogáts bírálatát, és a köztiszteltben álló irodalomtudós megállapításait „szélsőséges”, „soviniszta érzelmű” és „aberráns” reagálásnak minősítette. Aberránsnak elsősorban Pomogátsnak azt a kijelentését tekintette, miszerint 1918 után a román állam asszimilálni kívánta a nem román népeket, elsősorban a magyarokat. S noha Pomogáts kifejezetten vitatta azt a román érvet, hogy Magyarországon 1918-ban 250 ezer román élt volna, akiket aztán erőszakosan elmagyarosítottak, az elnöki szóvivő megismételte, hogy 1918 óta a magyarországi román lakosság létszáma huszadára csökkent, 200 ezer főről 10 ezerre. Traian Chebelev azt javasolja Pomogáts Bélának, hogy „hasonlítsa össze a kisebbségek helyzetét a két országban, és aztán vessen számot azzal, milyen jogon lehet beszélni a kisebbségek más országokban történő asszimilációjáról”. A szóvivő ugyanabban a nyilatkozatban támadta „a romániai magyar la-

kosság soraiból való egyes politikai vezetők” nyilatkozatait is, amelyek „elavult, Európa-ellenes, intoleráns, idegengyűlölő és soviniszta, a román és a magyar érdekekkel szemben egyaránt ellenséges szellemben fogantak”. Chebelev úgy vélte, hogy a „követelőző fundamentalizmus” csak késleltetheti az etnikumok közötti normális kapcsolat megszilárdítását.

Pmogáts Béla még ezt követően is a higgadt érvelés eszközeit választotta. A magyar-román megbékélésre konkrét stratégiát ajánlott,¹³ továbbá értelmiségi párbeszédet,¹⁴ és megpróbálta ráirányítani a román fél figyelmét a történelmi tanulságokra is.¹⁵ Ugyanakkor a magyar illúziókat is mérsékelni próbálta,¹⁶ felhívta a figyelmet arra, hogy a magyarságnak alapvető érdeke az európai integráció,¹⁷ és igyekezett ráterelni a román politika figyelmét Románia valós európai modernizációs érdekeire.¹⁸ Erőfeszítései, sajnos, hatástalannak maradtak. (Kivételt a Romániai Írók Szövetsége képezett, amellyel a Magyar Írószövetség elnökének sikerült előremutató megállapodást kötnie.¹⁹) De ez nem szegte a kedvét, hanem arra sarkallta, hogy még sűrűbben jelentkezzen írásaival a *Szabadság* hasábjain. Következésképpen 1996 júniusában Közép-Európa ellentmondásairól,²⁰ a közép-európai polgárosodás hagyományairól és stratégiáiról,²¹ az európai régiók újjászületésének perspektíváiról írt,²² június végén pedig e sorok íróját vette védelmébe, amikor a Magyarok Világszövetségét bíráló írásáért erdélyi nacionalista-klerikális erők széles frontú támadást indítottak ellene, és lemondását kérték a *Szabadság* éléről.²³

Ez utóbbi jelenség az erdélyi magyarság végzetes megosztottságának és radikalizálódásának valós jele is volt egyben, amellyel a közösségnek hangsúlyosabban néhány hónappal később, 1997 elején kellett majd szembenéznie, azt követően, hogy a Romániai Magyar Demokrata Szövetség 1996 végén Bukarestben kormányzati szerepet vállalt. Pomogáts Béla helyesen érzékelt a kisiklott világszövetség kapcsán kirobbant vita hátterét, megérezte valós tétjét, és augusztusban a korszerű konzervativizmus értékeire próbálta ráirányítani a közösség figyelmét, továbbá arra, hogy megfelelő hitelesség híján a magyar konzervatív tábor a radikális jobboldali szervezetek martalékává válhat.²⁴ Egy hónappal később a munkát és a hivatástudatot ajánlotta az erdélyi polgárság figyel-

mébe,²⁵ illetve – szintén a radikalizálódás ellenében – a kereszténység közéleti szerepét és felelősségét helyezte vizsgálatának gyújtópontjába,²⁶ majd októberben 1956 tanulságairól érkezett a lap hasábjain.²⁷

1997 januárjában Pomogáts alapos vizsgálat alá vette az RMDSZ korábbi politizálásának tanulságait, a szövetség kormányzati szerepvállalása által nyílt új távlatokat és persze az erdélyi magyar politika feladatait is.²⁸ Márciusban pedig összefoglaló esszét publikált az európai integráció esélyeiről, külön kitérve a nemzeti radikalizmus veszélyeire.²⁹

Féltő szavát ekkor már kevesebben akarták érteni. A radikális magyar nacionalizmus megerősödése és az európai modernizáció erdélyi és magyarországi térnyerésének megtorpanása így szorította ki – Méray Tiborral, Kántor Lajossal és másokkal együtt, egy időre – Pomogáts Bélát is a *Szabadság* hasábjairól.

Nem az ő hibája, nem az ő hibájuk volt.

Helyüket valóban a „fundamentalista követelőzés” vette át. Csakhogy akkorra már Ion Iliescu és Traian Chebeleu a különbséget nem érzékelhette. Csillagjaik évekre leáldoztak.

■ JEGYZETEK

1. Kántor László: *Pomogáts Béla rádióinterjúja. Szükség van a párbeszédre.* Lejegyezte Kötő Erzsébet. *Szabadság* II. évf. 21. sz. 1990. január 27. 1–3.
2. *Román és magyar értelmiségiek kollokviuma.* *Szabadság* II. évf. 67. sz. 1990. március 22. 4.
3. E tétel fontosságát Pomogáts Béla más alkalommal is hangsúlyozta a *Szabadság*ban. Lásd Tibori Szabó Zoltán: *Egy vérből vagyunk, te meg én, avagy vázlatok egy stratégiához.* Beszélgetés Pomogáts Bélával, Kántor Lajossal és Beke Györggyel. *Szabadság* III. évf. 94. sz. 1991. május 17. 1–3.
4. Beke György: *Egy kisebbségtudományi műhely.* *Szabadság* II. évf. 132. sz. 1990. július 17. 3–4.
5. Gál Mária: *Vendégünk volt Pomogáts Béla. Értelmiség és ideológia.* *Szabadság* III. évf. 77. sz. 1991. április 24. 1–2.
6. Gál Mária: *„Hiszem, hogy létezik Közép-Európa”.* *Szabadság* III. évf. 85. sz. 1991. május 4. 1–2.
7. T. Sz. Z.: *350 éves a piarista művelődés.* *Szabadság* IV. évf. 224. sz. 1992. november 17. 1.
8. Pomogáts Béla: *Budapestről nézve: Kisebbségi magyar polgárosodás.* *Szabadság* V. évf. 42. sz. 1993. március 3. 6.
9. Pomogáts Béla: *Kisebbségvédelem és nemzetközi kapcsolatok. A kétoldalú megállapodások kérdése.* *Szabadság* V. évf. 92. sz. 1993. május 14. 3.
10. Pomogáts Béla: *A magyarság és Közép-Európa. Egy szellemi hagyomány.* *Szabadság* V. évf. 125. sz. 1993. június 30. 5.
11. Pomogáts Béla: *A román elnök ajánlata Budapestről nézve.* *Szabadság* VII. évf. 236. sz. 1995. december 1. 5.
12. *Az elnöki szöveg támadja Pomogáts Béla elemzését a megbékélési javaslatról és egyes magyar politikai vezetők nyilatkozatait.* *Szabadság* VII. évf. 241. sz. 1995. december 9. 1.
13. Pomogáts Béla: *Elzász vagy Dél-Tirol? A magyar–román megbékélés stratégiája.* *Szabadság* VIII. évf. 5. sz. 1996. január 8., 6.
14. Pomogáts Béla: *Törékeny dialógus. Magyar–román értelmiségi párbeszéd.* *Szabadság* VIII. évf. 11. sz. 1996. január 15. 3.
15. Pomogáts Béla: *A történelmi tisztánlátás érdekében.* *Szabadság* VIII. évf. 36. sz. 1996. február 13. 5.
16. Pomogáts Béla: *Az aggodalom jegyében. Ady erdélyi útja 1915-ben.* *Szabadság* VIII. évf. 53. sz. 1996. március 4. 3.
17. Pomogáts Béla: *Helyünk és sorsunk Közép-Európában.* *Szabadság* VIII. évf. 73. sz. 1996. március 27. 6.
18. Pomogáts Béla: *Román politika és európai modernizáció. Lesz-e valódi magyar–román kiegyezés?* *Szabadság* VIII. évf. 54. sz. 1996. március 5. 3.
19. *Román–magyar írószövetségi megállapodás.* *Szabadság* VIII. évf. 94. sz. 1996. április 25. 1. 4.
20. Pomogáts Béla: *Közép-Európa ellentmondásai.* *Szabadság* VIII. évf. 125. sz. 1996. június 1. 14.
21. Pomogáts Béla: *Polgárosodás Közép-Európában: hagyományok és stratégiák.* *Szabadság* VIII. évf. 126. sz. 1996. június 3. 4.
22. Pomogáts Béla: *Regionális újjászületés.* *Szabadság* VIII. évf. 156. sz. 1996. július 8. 4; *Szabadság* VIII. évf. 158. sz. 1996. július 10. 4.
23. Pomogáts Béla: *A Szabadság olvasóihoz.* *Szabadság* VIII. évf. 175. sz. 1996. július 30. 3.
24. Pomogáts Béla: *A korszerű konzervativizmus stratégiája. Hiteles és erős.* *Szabadság* VIII. évf. 191. sz. 1996. augusztus 17. 3.
25. Pomogáts Béla: *A polgár: munka és hivatástudat.* *Szabadság* VIII. évf. 211. sz. 1996. szeptember 10. 5.
26. Pomogáts Béla: *Keresztény értelmiség a közéletben.* *Szabadság* VIII. évf. 217. sz. 1996. szeptember 17. 5.
27. Pomogáts Béla: *Ötvenhatos párbeszéd.* *Szabadság* VIII. évf. 246. sz. 1996. október 21. 3.
28. Pomogáts Béla: *Cselekvő erdélyi politika. Romániai tanulságok.* *Szabadság* IX. évf. 15. sz. 1997. január 21. 3.
29. Pomogáts Béla: *Közép-Európa: az integráció esélyei. Közép-Európa és Köztes-Európa.* *Szabadság* IX. évf. 50. sz. 1997. március 3. 3.